

ПАМ'ЯТКООХОРОННИЙ РУХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ МИСТЕЦТВОЗНАВЦІВ ЛЬВОВА

М. О. Нестайко

Львівська Національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника

<https://orcid.org/0000-0001-6823-9059>

nestayko@gmail.com

Р. М. Михаць

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Ключові слова: мистецтвознавці, УТОПІК, влада, збереження, реставрація, музей.

Висвітлено вклад мистецтвознавців Львова в охорону та збереження пам'яток історії і культури. Зокрема, проаналізовано їхню діяльність по виявленню, збереженню, реставрації і популяризації пам'яток мистецтва в рамках роботи Львівського відділення Українського товариства охорони пам'яток

MONUMENT PROTECTION MOVEMENT OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY THROUGH THE PRISM OF LVIV ART CRITICS

M. O. Nestayko

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

R. M. Mykhats

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

Keywords: art, UTOPIK, authority, preservation, restoration, museum.

The contribution of Lviv art critics to the protection and preservation of historical and cultural monuments is highlighted in the article. In particular, their activities to identify, preserve, restore and promote art monuments within the work of the Lviv branch of the Ukrainian Society for the Protection of Monuments were analyzed. It is noted that one of the important and effective areas of interaction between art critics and the authorities of the 60-80s of the twentieth century is associated with the monument protection movement in the Ukrainian SSR. Its intensification in the USSR occurred in the second half of the 1960s and is associated with the formation of a public monument protection organization - UTOPIK. The initiators of the joint efforts of society and government in this area were the country's intelligentsia. Cultural figures called to study the historical sites and architectural values of the region, to collect and research materials about prominent countrymen. The party leadership of the Ukrainian SSR was aware of the impossibility of establishing and implementing a wide range of measures on its own to identify, study, protect and preserve historical and cultural monuments, and therefore supported such an initiative. These Lviv art critics worked in various sections and commissions of the regional UTOPIK. The conclusions summarize that despite all their ideology, art critics of Lviv tried to use their participation in the activities of the organization in order to preserve the unique monuments of ancient Ukrainian art.

В умовах сьогодення не втрачає актуальності питання виявлення, збереження та реставрації пам'яток історії і культури, оскільки вони є одним з головних засобів формування національної історичної пам'яті. Попри те, що питання пам'яткоохоронного руху у різний час висвітлювали у своїх працях П. Тронько¹, С. Заремба²,

В. Бадяк³ та інші, вклад мистецтвознавців Львова у дослідження цього явища досі залишається поза увагою науковців.

Метою даної статті є показати умови діяльності та результати праці львівських мистецтво-

¹ Історичне краєзнавство в Українській РСР / П.Т. Тронько, В.О. Горбик, О.І. Лугова та ін.; Відп. ред. П.Т. Тронько; АН УРСР. Ін-т історії. – К., 1989. – 237 с.

² Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. – К., 1998; Заремба С. Нариси з історії українського пам'яткознавства. – К., 2002.

³ Бадяк В. Реалії та імітація охорони пам'яток культури Львова в роки застою // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – 2011. – №10. – С. 439–457.

знавців у Товаристві охорони пам'яток історії та культури у другій половині ХХ століття.

Одним із ініціаторів найбільш вагомих і результативних напрямків взаємодії мистецтвознавців і влади др. пол. ХХ ст. пов'язаний із пам'яткоохоронним рухом в УРСР стала інтелігенція країни. Діячі культури закликали вивчати історичні місця й архітектурні цінності краю, збирати та досліджувати матеріали про видатних земляків⁴. Партійно-політична верхівка УРСР усвідомлювала неможливість самотужки налагодити і реалізовувати широкий комплекс заходів з метою виявлення, вивчення, охорони та збереження пам'яток історії і культури, тому підтримала таку ініціативу. 25 серпня 1965 р. ЦК КПУ прийняв постанову «Про організацію Республіканського добровільного товариства охорони пам'ятників історії та культури Української РСР»⁵, 28 серпня того ж року вийшла відповідна Постанова Ради Міністрів УРСР⁶. Організаційне оформлення Товариства започаткував установчий з'їзд Українського товариства охорони пам'ятників історії і культури (УТОПІК) 20–21 грудня 1966 р. у Києві, який ухвалив постанову про створення добровільної громадської організації й обрав керівні її органи. 12 червня 1967 р. Рада Міністрів УРСР затвердила Статут УТОПІК⁷.

Вже за рік діяльності воно об'єднувало 25 обласних, 97 міських, 465 районних, 22 000 первинних організацій, загалом 2 млн. краєзнавців. До складу Правління увійшли відомі вчені, архітектори, реставратори, державні та партійні діячі. Головою Правління було обрано К.К. Дубину, професора, директора Інституту історії АН України⁸. Через кілька місяців місце останнього зайняв заступник голови Ради Міністрів УРСР (1961–1978 рр.), історик, краєзнавець П. Тронько (головавав до 1988 р.)⁹.

У Львові діяли обласне і міське відділення УТОПІК. Організаційне оформлення їх розпочалось з затвердження 30 жовтня 1965 р. Львівсь-

ким облвиконкомом оргкомітету, до якого входили серед інших мистецтвознавці Б. Возницький, П. Жолтовський, Я. Запаско (голова оргкомітету)¹⁰. Остаточно Львівська обласна організація УТОПІК оформилась у грудні 1967 р. Першим головою Правління ЛОО УТОПІК став Я. Запаско. Однак уже невдовзі його замінили партійні функціонери області, зокрема, Головами правлінь послідовно були М. Гнидюк, заступники голови Львівського облвиконкому Т. Мартянова та І. Алаєва¹¹, а головами правлінь міської організації були завідувач відділенням пропаганди і агітації міськкому КПУ Ю. Скрипченко та секретар виконкому Львівської міської Ради народних депутатів В. Константинова.

Про популярність цієї організації в регіоні свідчить, зокрема, статистика кількості її членів. Якщо на кінець 1967 р. в області нараховувалось 33,2 тис. членів Товариства, то на 1983 р. в обласній організації УТОПІК числилось 3182 партійних організацій, в яких було 879,5 тис. членів з числа інтелігенції, робітників, колгоспників, студентів, учнів¹². При правлінні обласної організації діяли 16 секцій та комісій: пам'яток архітектури, археології, правової охорони пам'яток, бойової і трудової слави, пам'яток історії і революційного руху, військово-історичних пам'яток, пам'яток літератури і писемності, мистецтва, фольклору і етнографії, науково-технічного прогресу, юних дослідників, театру і музики, науково-методична рада, громадська інспекція, комісії по складанню каталогу пам'яток та пропаганді пам'яток по радіо, телебаченню і пресі¹³.

Мистецтвознавці Львова у різний час працювали в різних секціях та комісіях обласного УТОПІК, зокрема, Б. Возницький, Я. Запаско, П. Жолтовський, З. Дашак, В. Вуйчик, Д. Кривавич, Г. Якушенко були членами правління, Б. Возницький, Я. Запаско, В. Вуйчик, Х. Саноцька, В. Овсійчук, О. Ріпка, В. Свенціцька входили до науково-методичної ради. Однак головною була робота мистецтвознавців у рамках функціонування секції образотворчого мистецтва. Головами бюро секції були послідовно П. Жолтовський, В. Овсійчук (з 1983 р.). На середину 1980-х рр. у ній працювало понад 20 осіб (наукові працівники львівських музеїв, наукових інститутів, ЦДІА УРСР у Львові та науко-

⁴ Історичне краєзнавство в Українській РСР / П.Т. Тронько, В.О. Горбик, О.І. Лугова та ін.; Відп. ред. П.Т. Тронько; АН УРСР. Ін-т історії. – К., 1989. – С. 177.

⁵ Бадяк В. Реалії та імітація охорони пам'яток культури Львова в роки застою // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – 2011. – №10. – С. 444.

⁶ Законодавство про пам'ятники історії та культури / За ред. О.Н. Якименка. – К.: Політвидав України: 1970. – С. 46.

⁷ Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. – К., 1998. – С. 31.

⁸ Заремба С. Нариси з історії українського пам'яткознавства. – К., 2002. – С. 113.

⁹ Чайковський С. Паспортизація пам'ятників республіки / С.Чайковський // Пам'ятники України. – 1977. – №2. – С.46–48.

¹⁰ Бадяк В. Реалії та імітація охорони пам'яток культури Львова в роки застою // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – 2011. – №10. – С. 444.

¹¹ Поточний архів ЛОО УТОПІК. – Оп.1. – Спр. 129. – Арк. 97.

¹² Поточний архів ЛОО УТОПІК. – Оп.1. – Спр. 131. – Арк. 12.

¹³ Поточний архів ЛОО УТОПІК. – Оп.1. – Спр. 129. – Арк. 97. – Арк. 29.

во – дослідних реставраційних майстерень)¹⁴. У 1985 р. до секції входили такі мистецтвознавці: В. Овсійчук, Ф. Петрякова, М. Моздир, В. Откович, Б. Возницький, О. Ріпко, Б. Горинь, С. Малець, Л. Молчанова, В. Вуйцик, Т. Чаговець, А. Новаківський, Л. Волошин, Я. Павличко, Л. Ошуркевич, В. Свенціцька, Х. Саноцька, Д. Кривавич, В. Любченко, а також О. Мацюк та А. Дорош.

У затвердженому радою Міністрів УРСР Положенні про секції пам'яток мистецтва (1967) йшлося про те, що вони діють як науково-методичні органи президій Правління для організації активної участі громадськості у охороні і популяризації пам'яток мистецтва. Предметом діяльності визначено охорону і використання пам'яток мистецтва – творів монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва. Секція повинна була сприяти державним органам культури по виявленню, обстеженню, науковому вивченню і пропаганді пам'яток мистецтва, здійснювати методичне керівництво відповідними секціями районних та міських організацій, залучати до роботи секції відповідних спеціалістів. Збережені плани роботи секції дають уявлення про характер і основні напрями її діяльності. До заходів організаційного характеру входили обговорення на засіданнях секції питань: перевірки стану обліку, збереження, реставрації та наукового опрацювання пам'яток мистецтва, розробка заходів по виявленню і збереженню пам'яток у в діючих і недіючих культових спорудах, музеях Львова, використання пам'яток архітектури під музеї, розробка організаційної структури музеїв, їх профілів, питань обладнання. Науково-дослідна і методична робота секції включала: перевірку стану охорони і збереження пам'яток мистецтва в районах області, консультаційна та методична робота по допомозі приватним колекціонерам і музеям на громадських засадах по збереженню мистецьких пам'яток, організацію експедицій в райони області з метою виявлення пам'яток, проведення глибокого наукового вивчення пам'яток, підготовку даних для «Зводу», перевірку роботи реставраційних майстерень, надання допомоги Будинкам культури області по створенню музеїв, розробку заходів по відзначенні ювілейних дат, перевірку стану збереженості настінних розписів у культових спорудах області, проведення семінарів для активістів УТОПІК з метою надання консультативної допомоги у виявленні пам'яток. Ще одним важливим напрямком роботи членів секції була пропаганда і популяризація пам'яток через: читання

лекцій, організацію постійно діючих лекторіїв, підготовку виставок, екскурсій, видання друкованої продукції, написання статей, підготовку радіо – і телепрограм.

Науково-дослідна робота мистецтвознавців у напрямку виявлення і дослідження пам'яток мистецтва тривала ще задовго до інституційного становлення УТОПІК. Однак з прийняттям відповідних нормативних актів у цій сфері, зокрема, наказу Обласного управління культури щодо виявлення, паспортизації та фотографування пам'яток живопису, скульптури та прикладного мистецтва, які знаходяться в державних установах, громадських та приватних приміщеннях (1967) набула системного характеру. Показовим у цьому плані є звіт працівників ЛМУМ М. Батога і В. Любченка, які 12–16 червня 1967 р. побували у Самбірському у Старосамбірському районах Львівської області. Як видно з документу більшість обстежених ними об'єктів були сакральними спорудами, в яких виявлено та обліковано різноманітні пам'ятки мистецтва: ікони, церковні книги, хрести, різьблені оформлення вівтарів. Окремі з церков, наприклад Церкву Пресвятої Богородиці XIII ст. у с. Росохи та Церкву Михаїла XVIII ст. у с. Біличі Старосамбірського району дослідники пропонували взяти під державну охорону як пам'ятки архітектури. Також обстежили шкільні музеї у різних селах вказаних районів на предмет наявності цінних пам'яток мистецтва¹⁵.

Намагаючись надати такій роботі організованого характеру відповідно до наказу Міністерства культури від 15 жовтня 1968 р. за художніми музеями Львова закріплено відповідні райони і міста області з метою організації процесу виявлення, дослідження, паспортизації, вивчення стану охорони та пропаганди пам'яток історії та культури. Львівська картинна галерея (ЛКГ) відповідала за Золочівський, Жидачівський, Миколаївський, Перемишлянський, Стрийський, Сколівський райони та Яворівський разом з іншими музеями. Львівський музей українського мистецтва (ЛМУМ) – Городоцький, Дрогобицький, Мостиський, Пустомитівський Самбірський, Старосамбірський. Турківський та Яворівський разом з іншими музеями. Музей етнографії та художнього промислу (МХП) – Бродівський, Бузький, Кам'яно-Бузький, Нестеровський, Радехівський. Сокальський, Турківський і Яворівський разом з іншими музеями¹⁶.

У процесі виявлення пам'яток постала проблема їх належного обліку і створення відповідного каталогу пам'яток. З цією метою у 1968 р.

¹⁴ Петрякова Ф. Павло Жолтовський – історик художньої культури (світосприйняття, наукові зацікавлення, принципи) // Мистецтвознавство '99. – Львів, 1999. – С. 202.

¹⁵ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1016. – Арк. 20-21.

¹⁶ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1118. – Арк. 64.

утворено відповідну комісію, яку очолив кандидат історичних наук Я. Ісаєвич. До неї увійшли поряд з співробітниками Інституту суспільних наук АН УРСР, викладачами Львівського державного університету (ЛДУ) ім. І. Франка, краєзнавцями, працівники музеїв, в тому числі художніх. Комісія затвердила форму облікових документів на пам'ятки, створивши дві картотеки пам'яток: за географічним принципом і за типами пам'яток¹⁷. Член бюро комісії С. Костюк готував бібліографію пам'яток історії і культури Львівщини з метою доповнити опис кожної пам'ятки в каталозі переліком згадок про неї у друкованій літературі¹⁸.

15 червня 1971 р. вийшла постанова колегії Міністерства культури УРСР, Держбуду УРСР та Правління УТОПІК «Про виявлення, облік і збереження пам'яток мистецтва в діючих та недіючих культових спорудах, приміщеннях державних, громадських, кооперативних організацій, збірках приватних осіб», яка зобов'язувала обласні відділи культури, будівництва та архітектури проводити експедиції з фахівців, до числа яких зараховували і мистецтвознавців, з метою виявлення, обліку і паспортизації пам'яток мистецтва у вказаних в назві постанови об'єктах. У Постанові також зазначалось, що пам'ятки мистецтва, що виявлені у спорудах, що не є пам'ятками архітектури передавати музеям області, якщо для їх збереження на місці відсутні необхідні умови¹⁹. Вказана постанова регулювала порядок складення паспортів на пам'ятки мистецтва, умови і місце їхнього збереження. Зокрема, зазначалось, що паралельно усі паспорти незалежно від відомчої приналежності повинні зберігатись в обласних відділеннях УТОПІК²⁰. Дана Постанова закріплювала за кожною областю консультантів з числа мистецтвознавців. Серед них опинились і Б. Возницький та П. Жолтовський, за якими закріпили Волинську та Рівненську області відповідно²¹. Окрім цього вони разом з Г. Якущенком увійшли до Республіканської науково-методичної ради УТОПІК для координації роботи по виявленню, обстеженню і вивченню пам'яток мистецтва²². Ця Рада 9 вересня 1971 р. затвердила пам'ятку-інструкцію по виявленню, обліку та збереженню пам'яток мистецтва, яка регулювала питання: організації експедицій

фахівців (необхідної для цього документації, оформлення планів і звітів), критеріїв відбору пам'яток мистецтва для обліку та охорони, способи і форми їх документальної фіксації (складення списків, присвоєння шифрів та інвентарних номерів, заповнення паспорта), складення зобов'язань організацій по охороні пам'яток, передачі пам'яток на зберігання у державні музеї, розроблення пропозицій щодо невідкладної реставрації окремих пам'яток²³.

На виконання згаданої вище постанови колегії Міністерства культури УРСР, Держбуду УРСР та Правління УТОПІК від 15 червня 1971 р. Львівські обласні управління культури, архітектури і будівництва закріпили за районами області консультантів, також вирішено включити у плани науково-дослідних установ, де працюють консультанти і члени науково-методичної ради роботи по виявленню та взяттю на державний облік вищевказаних пам'яток мистецтва. ЛМУМ та ЛКГ зобов'язувались відправляти консультантів у райони області²⁴. До складу обласної науково-методичної Ради увійшли мистецтвознавці П. Жолтовський, Б. Возницький, М. Моздир, Г. Якущенко, О. Ріпко, В. Овсійчук, В. Свенціцька. Вони ж і стали основними консультантами. Так, за Б.Возницьким закріплено Жидачівський і Сколівський райони, за В.Вуйциком – Дрогобицький, Сокальський, за П.Жолтовський – Радехівський, Кам'янка-Бузький, за М. Моздиром – Золочівський, Перемишлянський, за В. Овсійчуком – Миколаївський, Пустомитівський, Стрийський, за В. Отковичем – Городецький, Мостиський, за О. Ріпко – Буський, Бродовський, за В. Свенціцькою – Турківський, Старосамбірський, Самбірський, за Г. Якущенком – Яворівський, Нестеровський²⁵.

1 березня 1972 р. Львівське обласне управління культури затвердило заходи по виявленню, обліку і збереженню пам'яток мистецтва, згідно з якими передбачалось укласти списки діючих та недіючих культових споруд, приміщень державних, громадських, кооперативних організацій по обстеженню пам'яток мистецтва, розробити плани експедицій на 1972–1973 рр., виготовити бланки облікової документації, обстежити всі вказані об'єкти і скласти відповідні списки пам'яток мистецтва, взяти на облік всі пам'ятки мистецтва, що перебували у культових спорудах, оформити «охоронні зобов'язання», підготувати відповідний звіт управлінню культури, організувати фотовиставку ново виявлених пам'яток мистецтва, посилити

¹⁷ Ісаєвич Я. Облік пам'яток історії та культури на Львівщині // Пам'ятники України. – 1970. – №4. – С. 14–15.

¹⁸ Ісаєвич Я. Облік пам'яток історії та культури на Львівщині // Пам'ятники України. – 1970. – №4. – С. 16.

¹⁹ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682. – Арк. 1.

²⁰ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682. – Арк. 2.

²¹ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682. – Арк. 3.

²² ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682. – Арк. 4.

²³ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682. – Арк. 5-7.

²⁴ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1616. – Арк. 122.

²⁵ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1616. – Арк. 125.

контроль по збереженню виявлених пам'яток мистецтва²⁶.

Мистецтвознавці Львова взяли активну участь у проведенні уніфікації пам'яткоохоронної документації, що проводилась в УРСР з поч. 1970-х рр. на виконання відповідних постанов Міністерства культури УРСР. Зокрема, це стосувалось виготовлення єдиних паспортів. До цього часу у країні існували різні форми паспортів на різні типи пам'ятників, різні системи обліку в кожній республіці СРСР, відсутньою була класифікація пам'ятників²⁷. З метою упорядкування та чіткої організації обліку і класифікації пам'ятників 27 березня 1972 р. вийшов наказ Міністра культури СРСР від «Про введення єдиної уніфікованої форми обліку пам'ятників історії та культури СРСР», а вслід за ним і постанова з аналогічною назвою колегії Міністерства культури УРСР, Держбуду УРСР та Президії правління УТОПІК від 17 жовтня 1972 р., які передбачали проведення нової паспортизації пам'ятників упродовж 1972–1975 років за єдиною уніфікованою формою обліку пам'ятників, та з використанням нових зразків обліково-класифікаційних документів на пам'ятники: паспорт і облікова картка.

Паспортизацією пам'яток культури у Львівській області керували Обласне управління культури та Управління у справах будівництва та архітектури облвиконкому за участю УТОПІК. Зокрема, відповідними наказами Управління культури Львівської області було затверджено графіки виїздів науковців на обстеження пам'яток, визначені терміни завершення паспортизації у всіх населених пунктах області²⁸, графіки фотографування пам'яток. Протягом 1971–1972 рр. працівники ЛКГ виявили та взяли на облік художні історичні цінності у 86 селах Жидачівського і 23 селах Сколівського районів, що складало понад 800 одиниць²⁹.

В процесі цієї роботи з'ясувалось, що без відповідної підтримки місцевих органів влади у Львівській області втілити у життя задумане буде вкрай складно. Так, на засідання секції образотворчого мистецтва ЛОО УТОПІК 26 жовтня 1976 р. представник управління культури облвиконкому Ю. Суховій заявив, що при райвиконкомах створено відповідні комісії, які мають за завдання сприяти юридичному обліку художніх цінностей через відповідну документацію, яка регулярно надходить у відділ охорони пам'яток мистецтва управління культури облви-

конкому. Однак наголосив на потребі ведення до складу цих комісій кваліфікованих мистецтвознавців. Як наслідок, за районами області закріплено відповідних мистецтвознавців, в числі яких були (В. Свенціцька, В. Откович, Л. Ошуркевич, Б. Возницький, І. Мицько, В. Овсійчук, В. Вуйчик, А. Слінченко, П. Жолтовський, Ф. Петрякова, В. Любченко, Ю. Матюхін). В. Овсійчук згадує, що учасники експедицій разом з Б.Возницьким «приходили на засідання райрад, сільрад, просили віддати мистецькі раритети, пояснювали, в чому їхня цінність»³⁰.

Вчені, які працювали з П. Жолтовським згадують, що він високо оцінював роботу по віднайденню мистецьких пам'яток, їх атрибуції, введенню в науковий обіг, визначенню ролі в історії вітчизняної культури. «За цим проходили багаторічні пошуки, постійні неспокійні роздуми, порівняння» – згадує Р. Захарчук – Чугай³¹. Ф. Петрякова відзначає, що П. Жолтовський «непохитно роз'яснював, пропагував, вимагав», наприклад, необхідності обліку та охорони державою пам'яток архітектури не тільки у Львові, а й у містах і селах України³².

В результаті активної роботи громадськості в рамках Товариства по виявленню, охороні і збереженню пам'яток історії і культури вже у 1971 р. на державному обліку перебувало 902 пам'ятники, з них: 521 – історії, 93 – археології, 288 – мистецтва³³. Однак надалі число пам'яток мистецтва, які перебували на державному обліку не дуже зростало, позаяк частину пам'яток виключали зі списку як такі, що «виготовлені з недовговічного матеріалу і низької художньої якості»³⁴. Зокрема, у 1973 р. під державною охороною перебувало 920 пам'ятників, з них 265 пам'яток мистецтва³⁵. Така не вельми оптимістична тенденція все одно не змусила мистецтвознавців покинути справу виявлення і обліку пам'яток мистецтва. Процес науково-дослідної роботи в цьому напрямку не припинявся і після закінчення загальної паспортизації пам'яток історії і культури в країні у 1978 р. Зокрема, протягом 1983 р. працівники секції

³⁰ І один у полі воїн. Розмова з В.Овсійчуком // Віче. – 2012. – № 13.

³¹ Захарчук–Чугай Р. «Для радості серця» (Пам'яті Павла Жолтовського // Мистецтвознавство 04. – Львів, 2004. – С. 143.

³² Разінкова–Возницька Л. Унікальні полотна у збірці Львівської галереї мистецтв / Лариса Разінкова–Возницька // Сучасний музей: між скарбницею та підприємством. Матеріали Міжнародної конференції 8–10 жовтня 2006 року в м. Чернівці. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2008. – С. 202.

³³ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1118. – Арк. 2.

³⁴ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1118. – Арк. 2.

³⁵ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1951. – Арк. 8.

²⁶ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682. – Арк. 11–12.

²⁷ Чайковський С. Паспортизація пам'ятників республіки // Пам'ятники України. – 1977. – №2. – С. 46.

²⁸ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682. – Арк. 13.

²⁹ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682. – Арк. 14.

образотворчого мистецтва УТОПІК перевірили стан збереження і взяли під охорону пам'ятки мистецтва у Нестерівському районі – 300, Городецькому районі – 177, Турківському – 160. Обстежили пам'ятки мистецтва Янівського та Личаківського кладовищ і виготовили на них наукові картки. Виготовлено картотеку ілюстрацій пам'яток з періодичних видань та іншої друкованої літератури дорадянського часу, проводилось виявлення малюнків писарів в актових книгах XIV–XVIII ст. у Центральному державному історичному архіві (ЦДІА) УРСР у Львові, частину з яких опублікував доктор мистецтвознавства П. Жолтовський. Протягом 1985 р. члени секції продовжували обстеження пам'яток у Городецькому, Турківському, Нестеровському районах. Взяли участь у підготовці анотованого списку пам'яток історії і культури Львівської області (внесено правки і зауваження, уточнено дати, назви і місце розташування окремих пам'яток). В процесі цього продовжувалось опрацювання анкетних форм на пам'ятки у Сколівському, Турківському, Золочівському, Стрийському районах. Також проводилась робота по обстеженню та науковому дослідженню пам'яток історії і культури на Личаківському кладовищі. Станом на 1985 р. заповнено 305 облікових карток, 113 паспортів, виготовлено 168 фотографій. Підготовлено список 157 пам'яток історії і культури, які секція рекомендує взяти під державну охорону. Значну роботу проведено по підготовці бібліографічних даних по пам'ятках мистецтва Львова та області. Зокрема, мистецтвознавці В. Овсійчук, В. Вуйцик склали картотеку ілюстрацій пам'яток з періодичних видань та інших друкованих джерел до 1939 р. Продовжилась робота над картотекою по бібліографії пам'яток оборонного будівництва, що охоплює всю територію УРСР. На 1985 р. вона нараховувала 5,5 тис. позицій, в тому числі по Львівській області понад 700.

Ключове місце в процесі виявлення, обстеження та обліку пам'яток належало культовим спорудам області. На республіканському семінарі голів бюро секцій пам'яток мистецтва, етнографії та писемності при правліннях обласних, Київської і Севастопольської міських організацій УТОПІК 14–15 жовтня 1969 р. у Львові голова бюро секції образотворчого мистецтва при Правлінні ЛОО УТОПІК П. Жолтовський наголосив, що завданням секції є виявлення, реєстрація і охорона пам'яток, різних за характером, місцем знаходження. І попри те, що симптоматичним для того часу була охорона пам'яток «революційного характеру» (пам'ятників діячам комуністичного руху), П. Жолтовський підкреслював значення саме церковних будівель у

пам'яткоохоронній діяльності. Адже, там, за його словами, зберігалось близько 70 категорій різних пам'яток, при чому не тільки культового значення, наприклад, старі меблі, тканини, народні скрині, які були справжніми «скарбами нашої культури». Доповідач наголосив, що вивчення цих споруд розпочалося з ініціативи працівників МХЕП ще наприкінці 1950–х рр. за сприяння обласного управління культури. Вони обстежили понад 300 культових споруд із 1000 наявних (діючих або недіючих) в області, в яких віднайдено близько 1500 предметів історико-мистецької вартості, частина з яких поповнила збірки музеїв. Із створенням ЛОО УТОПІК ця робота дещо пожвавилась. Секція пам'яток образотворчого мистецтва поділила Львівську область на три райони, за якими закріплені ЛМУМ, ЛКГ, МХЕП. Станом на 1969 р. обстежено 143 церковних будинки, виявлено 620 різних пам'ятників, з них живопису – 203. Однак, за підрахунками П. Жолтовського, робота в цьому напрямку повинна тривати ще не менше восьми років. На кожну з пам'яток складався паспорт, що містив докладний опис і фотографію. У 1976 р. в області було 1434 культових споруд, 645 діючих і 789 недіючих. На 15 червня 1977 р. обстежено 462 діючих, 656 недіючих. Виявлено і взято на облік музейних цінностей 4398 (2317 в діючих і 2081 в недіючих), передано у державні музеї 610 експонатів³⁶. За рішенням Львівського облвиконкому від 5 жовтня 1976 р. створено комісію по питанню обліку експонатів у культових спорудах області. До неї входили мистецтвознавці Б. Возницький, директори ЛМУМ Г. Якущенко, МХЕП Ю. Гошко. Очолила І. Алаєва – заступник голови виконкому обласної ради трудящих³⁷.

Обстеження культових споруд активно відбувалось і на початку 1980–х рр. Зокрема, на партзборах 29 липня 1982 р. у ЛМУМ директор музею О. Хохулін підкреслив, що працівники музею продовжують обстеження культових споруд у двох районах області³⁸. Обстеження культових споруд області дозволяло поповнювати збірки львівських художніх музеїв унікальними пам'ятками українського давнього мистецтва, на придбання яких влада не виділяла коштів. Адже пріоритет в державних закупівлях надавався творам сучасників, які відповідали усім вимогам соцреалістичного канону. Зокрема, з колишнього парафіяльного костелу у м. Жовкві, який у той час був перетворений на склад, у 1974 р. працівники ЛКГ під керівництвом Б. Возницького привезли близько 50 літургійних

³⁶ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 2341. – Арк. 51.

³⁷ ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 2341. – Арк. 52.

³⁸ ДАЛО. – Ф. 3806. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 69.

убрань з італійських, французьких та східних тканин XVI–XVII ст., а також чотири широкоформатні батальні полотна XVII ст., зокрема «Битва під Віднем» (1683) та «Битва під Парканами» (1683) пензля італійського художника Мартіно Альтамонте, які були відреставровані під керівництвом мистецтвознавця В. Овсійчука³⁹. Якби галерея не вивезла картини з костелу, Україна втратила б безцінні пам'ятки мистецтва⁴⁰. Поряд із вивченням пам'яток мистецтва, які зберігались у культових спорудах області, мистецтвознавці Львова розробляли спеціальні пропозиції владним органам щодо подальшого використання самих споруд. Найчастіше пропонувалось перетворити їх на музеї. Саме завдяки таким ініціативам протягом 1970–х рр. вдалось зберегти до сьогодні багато недіючих тоді церков у Львівській області, що є видатними пам'ятками архітектури. Першою культовою спорудою, де зусиллями громадськості Львова, зокрема мистецтвознавців, відкрили філіал ЛКГ стала каплиця Боїмів. Тут у 1967 р. відкрито фотовиставку «Архітектурні пам'ятки Львова XIV–XVI ст.». Іншою пам'яткою мистецтва, за збереження якої боролась львівська інтелігенція була церква і монастир св. Онуфрія. Ще в середині 1960–х рр. працівники МХП не раз піднімали питання про те, аби звернутись до облвиконкому і головного архітектора міста з проханням включити ці об'єкти в перелік пам'ятників культури. Попри те, що цього не вдалось добитись, заходами львівської громадськості, в тому числі мистецтвознавців, і за фінансової підтримки ЛОО УТОПІК у 1972 р. там розпочались реставраційні роботи, а у 1977 р. відкрито філіал ЛКГ – Музей Івана Федорова. ЛОО УТОПІК прийняло активну участь у вирішенні долі пастки архітектури XVIII ст. у Львові – Домініканського собору, зокрема виділило частину коштів на його реставрацію. У ньому у 1970 р. відкрито Музей історії релігії та атеїзму як відділ Львівського історичного музею. Згідно з Постановою Ради міністрів УРСР від 23 жовтня 1972 р. його перетворено на самостійний музей. У костелі Магдалини – пам'ятці архітектури XVIII ст. у Львові створено зал органної музики.

Мистецтвознавці Львова переймались і долею храмових будівель не тільки Львова, а й області та всієї України. У 1973 р. працівники ЛКГ

брали участь у створенні художніх музеїв у недіючих церквах, що знаходились у різних населених пунктах Львівської та інших областей, зокрема, Музею народного мистецтва у м. Сколе (Музей народного мистецтва), Музею історії побуту та Музею атеїзму у Івано–Франківській області. ЛМУМ у 1980 р. відкрив експозицію «Жовківська малярська школа» в одній з церков Несторова, перетворюючи її тим самим на свій філіал.

Велика частина музеїв області у той час була створена в інших пам'ятках архітектури, зокрема, Олеському замку на реставрацію якого УТОПІК виділило 150 тис. крб. Також за сприяння УТОПІК в колишньому монастирі Капуцинів в Олеську, який використовувався профтехучилищем до його передачі ЛКГ⁴¹ обладнали фондосховище площею 1000 кв. м. для творів стародавнього образотворчого і декоративного мистецтва з ЛКГ⁴².

Попри певні досягнення мистецтвознавців Львова у справі охорони пам'яток мистецтва у 1970 – 1980-і роки у Львівській області помітною була низка проблем. Одна з них пов'язана з частими руйнуванням пам'яток через бездіяльність органів місцевої влади і невиконання ними в повній мірі нормативно–правових актів у царині охорони пам'яток культури. Зокрема, на III обласній конференції ЛОО УТОПІК 27 квітня 1971 р. йшлося про те, що у будинку №28 на пл. Ринок, орендарі – ремонтно–будівельне управління і господарський магазин знищили унікальний ренесансовий портал. Важливою була і проблема простоювання вже відреставрованих пам'яток. Зокрема, у Кам'яно–Бузькому районі на реставрацію пам'яток архітектури у селах Батятичі, Дернові та м. Кам'янці–Бузьку витрачено 70 тис. крб. Але у 1981 р. їхній стан знову суттєво погіршився через те, що тривалий час після реставрації їх не використовували. У зв'язку з цим слід розглядати і зауваження В. Овсійчука на обласному семінарі голів бюро секцій пам'яток мистецтва, етнографії та писемності при правліннях обласних, Київської і Севастопольської міських організацій УТОПІК 14–15 жовтня 1969 р. у Львові – функціонування приватних музеїв і пов'язану з цим проблему збереження пам'яток мистецтва. «Як тільки приходить літо, всі наші села заповнені туристами. «Вони вночі вриваються у церкви, виносять ікони, частина з яких розсіпається і гине» – говорив В. Овсійчук, наголошуючи, що особи, які це роблять найчастіше не знають істинної цінності вкраденим речам і не

³⁹ Павлюк С. Він служить українському мистецтву / Степан Павлюк // Високий замок. – 2004. – 28 липня.

⁴⁰ Смолій В. Досвід вченого та талант організатора: наукова та громадська діяльність академіка НАН України П.Т. Тронька / Валерій Смолій // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей / НАН України, Інститут історії України. – Київ, 2010. – Вип. 36. – С. 5–15.

⁴¹ Державний архів Львівської області. – Ф. 505. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 15.

⁴² ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 2547. – Арк. 57.

можуть забезпечити їхнього належного зберігання.

Одним з найбільш невіршених залишалось питання фінансування пам'яткоохоронної діяльності. Зокрема, у 1971 р. при плані 247 тис. крб., ЛОО УТОПІК отримало 212,1 тис. крб. (реалізація друкованої продукції, значків, членських внесків). Відчутною була і нестача кваліфікованих мистецтвознавців і реставраторів. Ініціативи львівських науковців у цій ділянці залишились не почутими з боку влади. Зокрема, ще наприкінці 1960-х рр. В. Овсійчук ставив питання про те, щоб створити спеціальну наукову організацію, яка б виховувала таких спеціалістів. На жаль з політичних міркувань не потрапило в поле зору Товариства питання реституції культурних цінностей, які вивезені з України в роки Другої світової війни⁴³, а також тих, які потрапили до фондів збірок музеїв країн соцтабору, перш за все Польщі і Росії. Ця тема була замовчувана через пропагування ідеї дружби народів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що незважаючи на всю свою заідеологізованість, яка проявлялась, зокрема у тому, що керівниками пам'яткоохоронних організацій Львівщини були партійні функціонери, а пріоритетом діяльності були облік, охорона і пропаганда пам'яток радянської доби, пов'язаних з червоними датами радянського календаря, подіями Другої світової війни, політичними і культурними радянськими діями, мистецтвознавці Львова намагались використати свою участь у діяльності Товариства з метою збереження унікальних пам'яток давнього українського мистецтва. Зокрема, це стосувалось культових об'єктів, які через тотальний наступ на релігію у Радянському Союзі та неусвідомлення владою важливості цих духовних скарбів перебували у занедбаному стані, а тисячі пам'яток мистецтва, які представлені кількома десятками типів, піддавались руйнуванню або прямому знищенню. Завдяки великому ентузіазму багатьох мистецтвознавців того часу, вдалося віднайти, реставрувати і зберегти тисячі пам'яток української культури, перетворивши їх на музейні експонати, або пристосовуючи приміщення архітектурних об'єктів під численні музеї.

⁴³ Львівська обласна: підсумки і плани // Пам'ятники України. – 1986. – №4. – С.59–60.

Джерела та література

1. Бадяк В. Реалії та імітація охорони пам'яток культури Львова в роки застою // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – 2011. – №10. – С. 439–457.
2. Державний архів Львівської області. – Ф.505. – Оп. 1. – Спр. 20.
3. ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1016.
4. ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1118.
5. ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1527.
6. ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1682.
7. ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1616.
8. ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 1951.
9. ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 2341.
10. ДАЛО. – Ф. 1338. – Оп. 1. – Спр. 2547.
11. ДАЛО. – Ф. 3806. – Оп. 1. – Спр. 35.
12. Законодавство про пам'ятники історії та культури / За ред. О.Н. Якименка. – К.: Політвидав України: 1970. – 464 с.
13. Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. – К., 1998.
14. Заремба С. Нариси з історії українського пам'яткознавства. – К., 2002.
15. Захарчук-Чугай Р. «Для радості серця» (Пам'яті Павла Жолтовського / Раїса Захарчук-Чугай // Мистецтвознавство 04. – Львів, 2004. – С. 143–146.
16. І один у полі воїн. Розмова з В. Овсійчуком // Віче. – 2012. – №3.
17. Ісаєвич Я. Облік пам'яток історії та культури на Львівщині / Я.Ісаєвич // Пам'ятники України. – 1970. – №. – С. 14–17.
18. Історичне краєзнавство в Українській РСР / П.Т. Тронько, В.О. Горбик, О.І. Лугова та ін.; Відп. ред. П.Т. Тронько; АН УРСР. Ін-т історії. – К., 1989. – 237 с.
19. Львівська обласна: підсумки і плани // Пам'ятники України. – 1986. – №. – С. 59–60.
20. Павлюк С. Він служить українському мистецтву / Степан Павлюк // Високий замок. – 2004. – 28 липня.
21. Поточний архів ЛОО УТОПІК. – Оп. 1. – Спр. 129.
22. Там само. – Спр. 131.
23. Петрякова Ф. Павло Жолтовський – історик художньої культури (світосприйняття, наукові зацікавлення, принципи) // Мистецтвознавство'99. – Львів, 1999. – С. 201–208.
24. Разінкова–Возницька Л. Унікальні полотна у збірці Львівської галереї мистецтв / Лариса Разінкова–Возницька // Сучасний музей: між скарбницею та підприємством. Матеріали Міжнародної конференції 8–10 жовтня 2006 року в м. Чернівці. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2008. – С. 120–122.
25. Смолій В. Досвід вченого та талант організатора: наукова та громадська діяльність академіка НАН України П.Т. Тронька / Валерій Смолій // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей / НАН України, Інститут історії України. – Київ, 2010. – Вип. 36. – С. 5–15.
26. Чайковський С. Паспортизація пам'ятників республіки / С.Чайковський // Пам'ятники України. – 1977. – №. – С. 46–48.